

Блакитний М.М. Стефановский Трифон Андреевич – церковный деятель, публицист и историк Черниговщины (по материалам журнала “Черниговские епархиальные известия”)

В статье говорится о жизни, деятельности и творческом наследии малоизвестного церковного деятеля Черниговщины – протоиерея Т. Стефановского.

Ключевые слова: Черниговская епархия, священник, протоиерей, “Черниговские епархиальные известия”.

Blakitny M.M. Stefanovsky Trifon M. A. – churchman, writer and historian of Chernihiv region (by materialam magazine “The Chernigov diocesan news”)

The article refers to the life, work and artistic heritage obscure cleric Chernihiv – T. Stefanovsky.

Key words: Chernigov diocese, preist, archpriest, “Chernigov diocesan news”.

[надійшло до редакції: 09.10.2012 р.]

УДК 94(44:47)(092)“1812”:[39+61]-051(=133.1)(477.51)(045)

Анна МОРОЗОВА
(Чернігів)

Вітчизняна війна 1812 р. в долі Домініка П’єра де ля Фліза – українського лікаря й етнографа

200 років минуло з часу франко-російської війни 1812–1813 років, більше відомої у вітчизняній історіографії як Вітчизняна війна 1812 р. Драматична епоха приваблює до себе численних дослідників, які оприлюднюють мемуари, щоденники, листи учасників і свідків, виявляють цікаві подробиці подій, що відбувалися на театрі воєнних дій і в тилу. Серед багатьох питань історії цього часу інтерес становить доля окремих військовополонених Великої армії французького імператора Наполеона I Бонапарта. Серед тих, хто волею долі опинився на чужині був француз Домінік П’єр де ля Фліз, доля якого навіки переплелася з Україною.

Його життєвий шлях розпочався у м. Мец на північному сході Франції, де розташований військовий шпиталь. Тут Домінік продовжив справу батька і дядька, котрі обрали професію лікаря. В цьому місті 18 грудня 1787 р. народився Домінік П’єр де ля Фліз. Навчався він у королівському медичному коледжі, де викладав його батько. Згодом узяв участь у поході наполеонівської армії на Балкани, служив у Голландії, Бельгії, Пруссії [1]. У складі Великої армії, обіймаючи посаду помічника головного хірурга імператорської гвардії, маючи звання капітана 2-го гренадерського полку, він потрапив до Росії. Домінік П’єр де ля Фліз став свідком слави та безслав’я Наполеона, пізнав усю гіркоту відступу його армії з Москви. У бою під Смоленськом отримав поранення й потрапив у полон.

Товаришами по нещастю Д.П. де ля Фліза стали молодий полковий лікар Біскуп, майор Ландрен, кірасирський ротмістр Баратьє і підполковник Бретон*¹, ад’ютант марша-

*¹ У записках Д.П. де ля Фліза звання Бретона також зазначене і як майор, але в документах Державного архіву Чернігівської області він значиться капітаном.

ла Нея [2]. Бретон був найстаршим серед них і за чином, і за віком, намагався підбадьорити товаришів і власним прикладом підтримував мужній погляд на подальшу долю.

Через сильні морози наприкінці листопада 1812 р. багато військовополонених померло, частина з них знаходилися у вкрай тяжкому стані, тому їх залишали у селах на шляху слідування. Сумна доля чекала поранених, які вмирали без їжі та допомоги. Їх знаходили покинутими, з погризеними до кісток руками, померлими в страшних муках [3]. Узагалі з тієї партії, що складалася з 326 військовополонених, до Мглина добралося лише 130 [4].

1 грудня 1812 р. партія військовополонених, серед яких був і Д.П. де ля Фліз, прибула до с. Рудні. Управляючий місцевого скляного заводу (німець за походженням) узявся піклуватися про полонених офіцерів: пригостив обідом, улаштував огляд заводу, запросив на чай ввечері. Вранці полонені продовжили свій шлях на санях.

Нарешті 3 грудня 1812 р. прибули до Мглина, але розташували військовополонених у с. Вергин*². Офіцерів розмістили в селянській хаті з двох кімнат, але, як пише сам Д.П. де ля Фліз, “только в одной из них можно было оставаться – другая была не топлена” [5]. Попри всі труднощі, йому разом зі своїми супутниками вдалося відпочити на солоній підлозі.

Наступного дня офіцер, який супроводжував партію військовополонених, звернувся до Д.П. де ля Фліза з проханням оглянути козаків, які, як виявилось, заразилися тифом від полонених. Він наказав ізолювати хворих і дістати необхідні ліки, вино й оцет. Усе це привезли з Мглина та надали фельдшера-козака в якості помічника. Лікарю вдалося вилікувати більшість козаків на чолі з унтер-офіцером, а також декількох французьких солдат, що принесло полоненику повагу з боку козаків – у якості подяки йому подарували нову шинель [6].

Невдовзі офіцерам привезли кожухи та сюртуки з товстого сукна та казенні гроші на утримання [7].

Зміни в житті Д.П. де ля Фліза настали наступного 1813 р., коли 10 січня він отримав записку від предводителя дворянства Мглинського повіту Олександра Павловича Скорупи з проханням прийняти до міста для надання допомоги його братові [8]. Приїхавши до Мглина й оглянувши хворого, лікар продовжив знайомство і з господарем: розповів на його прохання про Наполеона, відступ французької армії від Москви. Врешті предводитель дворянства запропонував лікареві залишитися в його будинку [9].

Через декілька тижнів до О.П. Скорупи приїхав чиновник з особливих доручень від російського імператора Олександра І. В залі були зібрані військовополонені, які перебували в Мглині, і чиновник зачитав указ від 3 січня 1813 р., згідно з яким керуючому воєнним міністерством доручалося направляти полонених із “природных французов, итальянцев и голландцев” за їхнім бажанням у Орел для формування легіонів за штатами піхотних полків російської армії й утриманням за штатами мушкетерських полків [10]. Але ніхто не відізався, і за всіх відповів найстарший за чином – полковник: “Много чести оказывает нам его величество, считая нас достойными служить ему. Но честь воспрещает нам нарушать присягу, данную императору Наполеону. Мы останемся вечно благодарны вашему государю за его попечение о пленных. Когда мир

*² Так у документі. Ймовірно, йдеться про с. Вормин (зараз с. Вормине Мглинського району Брянської обл., РФ).

позволит нам возвратиться в наше отечество, мы поставим себе за долг объявлять во всеуслышание о человеколюбии императора Александра в отношении к пленным” [11]. Зазначимо, що ця спроба залучити полонених до служби в російській армії й надалі успіху не мала – масового запису до легіону не відбулося [12].

За сприяння предводителя дворянства Глинського повіту більшість полонених офіцерів була запрошена на проживання до місцевих поміщиків, де вони “пользовались удобствами жизни и вниманием окружающих”. Так, наприклад, майор Бретон отримав пропозицію переїхати до поміщика, “который желал бы дать его в товарищи его единственному сыну” [13].

Наприкінці березня 1813 р. брат О.П. Скорупи, який після одужання повернувся до свого маєтку в с. Молодкове, сповістив про розповсюдження серед селян тифу. О.П. Скорупа дозволив Д.П. де ля Флізу відправитися в село для лікування хворих. І протягом двох наступних тижнів французу вдалося подолати цю епідемію! [14].

Під час перебування в родині Скоруп Д.П. де ля Фліз відвідав маєтки Скляревичів у с. Костеничі, графа Завадовського в с. Ляличі, Шираїв у с. Гордіївка, де познайомився з господарями. З родиною Шираїв Д.П. де ля Фліз вперше потрапив до Чернігова, звідки невдовзі знову повернувся до будинку предводителя дворянства у Мглин [15].

У травні 1813 р. О.П. Скорупа взяв Д.П. де ля Фліза на гостини до поміщика Рославця (полковника ополчення), якому полонений був представлений як французький лікар і друг предводителя дворянства. У цій родині перебував майор Бретон, який був, так би мовити, компаньйоном сина господарів – 18-річного юнака [16].

18 травня Д.П. де ля Фліз за погодженням предводителя дворянства Мглинського повіту направився до графа Василя Васильовича Гудовича. Як писав Д.П. де ля Фліз, він “не мог нарадоваться счастьем жить под одной кровлей с такими прекрасными людьми”, як граф та його донька [17].

Наприкінці травня В.В. Гудович отримав листа від О.П. Скорупи з приписом направити француза в Мглин, звідки полонених мали відправити до Житомира. Граф В.В. Гудович став клопотатися перед чернігівським цивільним губернатором про залишення лікаря при ньому. Через декілька днів надійшла відповідь:

Чернигов, 4 июня 1813 г.

Граф Василий Васильевич, прилагаю при сем ордер предводителю дворянства Мглинского уезда Александру Павловичу Скорупе, который прошу вас немедленно переслать к нему о том, что французский врач, которым вы интересуетесь, согласно с желанием вашим оставался бы при вас до заключения мира.

Я счастлив тем, что могу оказать услугу Вашему сиятельству, тем более, что вы изволите мне писать о той пользе, которую доктор этот принес вашему здоровью, и никто более меня не желает вам этого блага. Я никогда не забуду того милостивого расположения, которое вы изволили мне оказывать во время моего служения под вашим начальством.

Честь имею быть и пр[очее]

Бутович [18].

2 квітня 1814 р. у зверненні до Сенату Франції російський імператор Олександр I, зокрема, зазначав: “Я – друг французского народа ... И чтобы доказать этот длительный союз с вашей нацией, я возвращаю ей всех французских пленных, находящихся в России” [19].

У травні 1814 р. розпочався процес репатріації полонених. 30 травня 1814 р. разом із Бретоном розпочав підготовку до від'їзду й Д.П. де ля Фліз. Граф В.В. Гудович повідомив, що імператор Олександр I розпорядився видати кожному французькому офіцеру 300 руб., які офіцери отримали в Мглині. 5 червня 1814 р. вони повернулися до Мглина, де мали отримати паспорти [20].

Але в останню мить Д.П. де ля Фліз відмовився повертатися на батьківщину. Одна з причин (і чи не найголовніша) – кохання до небоги В.В. Гудовича Софії Володимирівни Маркевич. Він повернувся до маєтку графа. Водночас він намагався полегшити долю свого товариша – 14 червня 1814 р. він звернувся до чернігівського цивільного губернатора О.П. Бутовича з проханням допомогти колишньому ад'ютанту маршала Нея капітану Бретону, який повертався на Батьківщину (див. Документ № 1).

Указом від 17 серпня 1814 р. навіть “пленным всех наций, присягнувших на подданство России ... дана была полная свобода возвратиться, буде пожелают, в их отечества” [21]. Отримавши звістку, що “всех французов, не присягнувших на подданство, велено высылать”, В.В. Гудович вдруге звернувся до цивільного губернатора О.П. Бутовича з проханням залишити Д.П. де ля Фліза (див. Документ № 2). Через роки Домінік П'єр де ля Фліз зізнався, що розрив із Францією його пригнічував, але в Україні він знайшов другу батьківщину.

Французький лікар невдовзі одружився з С. В. Маркевич, котра отримала у посаг маєток на Київщині, де подружжя й оселилося. Д.П. Де ля Фліз (якого відтепер стали йменувати на російський кшталт Дем'яном Петровичем Деляфлізом), завдяки протекції графа В.В. Гудовича поступив на державну службу – старшим лікарем Палати державних маєтностей. Поїздки сприяли тому, що колишній офіцер зацікавився національними особливостями українського народу, проїнявся глибокою повагою до його історії, звичаїв, традицій, став активно збирати етнографічні, топографічні та статистичні матеріали, записувати й досліджувати народну медицину Наддніпрянської України. Як іноземець він помічав такі деталі народного життя, на які вітчизняні дослідники часом не звертали уваги. За десятиріччя перебування на території Російської імперії – в Україні – Дем'ян Петрович вивчив російську й українську мови, навіть склав “малоросско-русский словарь”, аби полегшити спілкування з місцевими жителями. В новій батьківщині він став професором Імператорської Московської медико-хірургічної академії, членом Імператорського Академічного медичного, Віленського та Київського товариств, дійсним членом комісії при Імператорському університеті св. Володимира в Києві.

Поступово за програмами Комісії з описування губерній Київського навчального округу та Російського географічного товариства протягом 1848–1857 років Д.П. Деляфлізом створюються рукописні ілюстровані альбоми, в яких розглянуто різні аспекти культури та побуту українських селян, уміщено відомості про їхнє житло, одяг, звичаї, пам'ятки старовини, наведено народні перекази, пісні, прислів'я.

У 1858 р. Д.П. Деляфліз у чині надвірного радника вийшов у відставку й переїхав до сина Миколи, штатного наглядача повітового училища в Ніжині (на той час Дем'ян Петрович був самотнім – дружина померла в 1843 р.), де й помер у 1861 р. У Ніжині він продовжував займатися етнографічними дослідженнями, написав спогади про свою участь у російській кампанії Наполеона 1812 року, уклав “Словарь большинства особ, которых я видел и знал в Европе в этом столетии”, де вміщено інформацію про майже 3 тис. осіб.

На сьогодні відома більше етнографічна спадщина Д.П. де ля Фліза (Деляфліза), яка відображена в альбомах, виданих у 1996 та 1999 р. [22]. Переважна ж більшість його праць

поки залишається невиданими. Доля розкидала альбоми цього українського етнографа по різним збіркам і вони нині знаходяться в архівах Києва, Чернігова, Санкт-Петербурга. Водночас відомо, що далеко не все з його творчого доробка дійшло до нашого часу.

Альбоми Д.П. де ля Фліза (Деляфліза) свого часу використовувалися у власних наукових студіях академіки М. Грушевський, М. Біляшевський, відомий славист М. Алексєєв, професор Ф. Вовк й інші.

Якби не подвижницька діяльність українського француза Дем'яна Петровича Деляфліза, світова етнографічна та географічна наука на збагатилася б величезним і вельми цінним пластом фактологічного етнографічного матеріалу.

Виявлені документи у фондах Державного архіву Чернігівської області, що стосуються постаті Домініка П'єра де ля Фліза (Дем'яна Петровича Деляфліза) часу перебування його в російському полоні на території Чернігівської губернії друкуються згідно з сучасними правописними нормами із дотриманням лексичних і стилістичних особливостей оригіналу.

Джерела та література

1. Студьонова Л. "Чужинець з добрим серцем" / Л. Студьонова // Чернігівщина incognita. – Чернігів, 2004. – С. 277.
2. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Январь. – С. 59.
3. Россия в первой половине XIX в. глазами иностранцев / Сост. Ю.А. Лимонов. – М., 1991. – С. 274–277, 293, 301.
4. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Февраль. – С. 344.
5. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Январь. – С. 66.
6. Там само. – С. 67.
7. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Февраль. – С. 341.
8. Там само. – С. 342.
9. Там само. – С. 343.
10. Полное собрание законов Российской империи. – Изд. 1830. – Т. XXXII. – Ст. 25310.
11. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Февраль. – С. 346.
12. Сироткин В.Г. Судьба французских солдат в России после 1812 года / В.Г. Сироткин // Вопросы истории. – 1974. – № 3. – С. 130.
13. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Февраль. – С. 348.
14. Там само. – С. 350.
15. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Март. – С. 577–578.
16. Там само. – С. 582.
17. Там само. – С. 584.
18. Там само. – С. 586.
19. Внешняя политика России XIX – начала XX вв. – Т. VI. – М., 1962. – С. 629.
20. Де ля Флиз Д. Поход Наполеона в Россию в 1812 г. / Д. де ля Флиз // Русская старина. – 1892. – Март. – С. 603–604.
21. Внешняя политика России XIX – начала XX вв. – Т. VIII. – М., 1972. – С. 92.
22. Де ля Флиз Д.П. Альбоми. – Т. 1. – К., 1996.; Т. 2. – К., 1999.

№ 1. – червень 1814 р. – с. Розрите Мглинського повіту. – Лист Домініка П'єра де ля Фліза чернігівському цивільному губернатору О.П. Бутовичу з проханням допомоги капітану Бретону

Ваше превосходительство!

Желавши сколько можно помочь господину капитану Бретону – адъютанту маршала Нея – в его большом путешествии, которое он предпринимает, прошу Ваше превосходительство приказать отдать ему следуемые мне деньги 100 руб., жалуемые каждому офицеру пленному Его величеством императором, и жалованье от июня 1813 г. до сего месяца первого числа следуемых, которых денег я не получал, на что господин Бретон будет иметь честь представить Вашему превосходительству и данное ему от меня верящее письмо, свидетельство ж, данное мне от господина мглинского маршала по которое число удовлетворен я жалованьем, Ваше превосходительство, как я надеюсь, получить уже изволили.

Еще умоляю Ваше превосходительство оказать нам эту милость, за которую будем обязаны вечной благодарностью.

С истинным почтением и глубочайшей преданностью во всю жизнь мою имею счастье пребыть Вашего превосходительства нижайший слуга Доменик Ла Флиз, доктор гвардии французской.

Державний архів Чернігівської області,
ф. 128, оп. 1, спр. 1328, арк. 155–155 зв.
Рукопис, оригінал.

№ 2. – 8 грудня 1814 р. – [?]. – Лист графа В.В. Гудовича до О.П. Бутовича з проханням сприяти Домініку П'єру де ля Флізу в отриманні російського підданства

Пребывающий у меня из пленных французов гвардейского полка лекарь Доминик Лафлиз, прежде находившийся у мглинского маршала господина Скаруппы, но потом получивший от Вашего превосходительства через Николая Осиповича Рославца позволение жить у меня, в августе нынешнего года объявил желание остаться в России в подданстве, о чем от августа 18-го и послал прошение на имя Ваше к господину советнику Боголюбову, но по сие время не получил никакого на оное разрешения. Теперь, поелику носятся здесь слухи, что всех пленных французов, не присягнувших на подданство, велено высылать, он же своим знанием в медицине большую приносит пользу не только мне, обремененному болезненными припадками, но и всему здешнему краю, врачей почти не имеющему, то и вынуждаюсь просить Ваше превосходительство, чтоб по тому его прошению благоволили оставить его здесь и повелели принять от него присягу, снабдив предписанием относительно избрания им рода жизни. Выполнением сей моей просьбы Вы осчастливите желающего быть подданным француза, а весь здешний край, имеющий в нем единого только врача, искусного и деятельного и весьма подвижного, в чем он, а также и в прививании оспы от многих имеет свидетельства, чрезмерно обяжете, в том числе и меня, имеющего честь быть с искреннейшим к Вам почтением, милостивый государь мой!

Вашего превосходительства покорнейший слуга граф Василий Гудович*³

Державний архів Чернігівської області,
ф. 128, оп. 1, спр. 1327, арк. 481–482.
Рукопис, оригінал.

*³ Дописана резолюція: “Декабря 13-го. Справиться и доложить переписку, бывшую за Лефлиза и представить Главнокомандующему Санкт-Петербурга и уведомить господина Гудовича”.

Морозова А.В. Вітчизняна війна 1812 р. в долі Домініка П'єра де ля Фліза – українського лікаря й етнографа

Стаття розповідає про життя відомого українського лікаря й етнографа французького походження Домініка П'єра де ля Фліза, який опинився на Чернігівщині з партією військовополонених Великої армії Наполеона.

Ключові слова: де ля Фліз, Вітчизняна війна 1812 р., військовополонені, Чернігівська губернія.

Морозова А.В. Отечественная война 1812 г. в судьбе Доминика Пьера де ля Флиза – украинского врача и этнографа

Статья рассказывает о жизни известного украинского врача и этнографа французского происхождения Доминика Пьера де ля Флиза, который попал на Черниговщину с партией военнопленных Великой армии Наполеона.

Ключевые слова: де ля Флиз, Отечественная война 1812 г., военнопленные, Черниговская губерния.

Morozova A.V. The Patriotic War of 1812 in the fate of Dominique Pierre De la Flise – the Ukrainian doctor and ethnographer

The article tells about life of the well-known Ukrainian doctor and ethnographer of the French origin Dominique Pierre De la Flise, which got on Chernihiv Province with party of prisoners of war of the Great army of Napoleon.

Key words: de la Flise, The Patriotic War of 1812, prisoners of war, Chernihiv Province.

[надійшло до редакції: 05.05.2012 р.]

УДК 09(477)Барвінок

Лариса РЕВА
(Київ)

Володимир Барвінок – автор зводу бібліографії українських рукописних книг і стародруків

Важливою передумовою наукового використання стародруків є наявність повноцінних каталогів й інших довідкових матеріалів. Неодноразово про це йшлося і на сторінках журналу “Слово і час” [1]. У 1920-х роках при Всеукраїнській Академії наук було утворено Комітет з опису видань, що вийшли на території України з XVI–XVIII ст. Український книгознавець С.І. Маслов, склав “Спробу інструкції та план роботи над складанням українського бібліографічного репертуару XVI–XVIII ст.” (К., 1926). Дана проблема вже порушувалася дослідженнями автора цих рядків [2]. Але, на жаль, широко накреслена програма не була тоді здійснена. Наукові здобутки тих часів були надовго вилучені з наукового обігу, а самі імена книгознавців були піддані забуттю. Ще в 1958 р. в Україні вийшла друком бібліографічна праця з опису кирилических видань XV–XVIII ст. з фондів Державної публічної бібліотеки УРСР (нині – Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ділі – НБУВ)) (уклад.: С.О. Петров, Я.Д. Бирюк, Т.П. Золотарь). Пізніше почали з'являтися описи окремих збірок, колекцій тощо.

Повертаючись у 20-ті роки ХХ ст., звернемося до пошукових надбань секретаря Комітету Володимира Івановича Барвінка. Це ім'я годі шукати в бібліографічних до-